

СЕКЦІЯ 5. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 376

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-9>**ПРОЦЕС СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕСТОРОННЬОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ООП**Позняк Олена Сергіївна,
аспірантка*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
директор**Сумський навчально-виховний комплекс № 16*elenapoznyak05@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9154-944X

Проблеми інклюзивної освіти в системі освіти останнім часом набувають особливої актуальності через збільшення кількості учнів з обмеженими можливостями здоров'я та інвалідністю. Тому є нагальна потреба знайти оптимальні шляхи побудови освітнього маршруту для учнів цих категорій. Така освітня траєкторія повинна не лише включати особливі умови, що забезпечують задоволення особливих освітніх потреб таких учнів, а й бути спрямована на успішну соціалізацію. Основним інструментом впровадження інклюзивної моделі освіти є створення якісного інклюзивного освітнього середовища, що включає безбар'єрність, архітектурну доступність, адаптовану освітню програму, залучення спеціальних педагогів та асистента вчителя. Проте механізм впровадження цього процесу все ще триває і викликає багато питань і труднощів. Саме тому було обрано дане питання. Дослідження сучасних наукових джерел мають неоднозначність сучасної ситуації у сфері побудови та впровадження інклюзивної моделі в системі освіти та дозволили нам запропонувати можливі шляхи вирішення цих ситуацій. Узагальнено, що нині в Україні підтримка інклюзивних практик забезпечується системою законодавчих актів із декларуванням прав і свобод дітей з особливими потребами та механізмами їх забезпечення. Водночас триває процес гармонізації національного законодавства з міжнародним щодо забезпечення всіх умов для успішної інклюзивної освіти.

Мета. З огляду на вищезазначене ставимо за мету з'ясувати особливості формування інклюзивного освітнього середовища та визначити його переваги для учнів з особливими освітніми потребами. Втілення даної мети вимагає визначення змісту й ознак інклюзивного освітнього середовища, а також стану дослідження даної проблеми.

Методи – аналіз і синтез.

Результати. В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На основі всебічного аналізу літератури із цього питання наводимо такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами: в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають; в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями; діти з особливими потребами навчаються за складнішою й глибшою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються; посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного; дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими, що таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі. Дослідження довели, що діти в інклюзивному закладі мають надійніші й триваліші зв'язки з друзями, ніж діти в сегрегованому середовищі. Це особливо справедливо в ситуації, коли діти відвідують місцеву школу у своєму районі та мають більше можливостей бачитися з друзями після уроків.

Висновки. Таким чином, задається необхідність переходу до створення індивідуальних освітніх програм, які враховують особливості дітей, що мають обмежені можливості здоров'я, в деяких випадках збільшення термінів їх освоєння. Інклюзивне освіта не повинна витіснити традиційні форми ефективної допомоги дітям-інвалідам, які склалися і розвиваються у спеціальній освіті. Справжня інклюзія не протирічить, а зближує дві освітні системи – спільну і спеціальну, роблячи проникними межі між ними.

Ключові слова: педагог-дефектолог, психолого-педагогічна діагностика, стандарти розвитку, адаптована освітня програма, індивідуальне навчання, правове забезпечення, активізація розвитку.

THE PROCESS OF CREATING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR ENSURING THE HOLISTIC DEVELOPMENT OF A CHILD WITH SEN

Pozniak Olena Serhiyivna,
Postgraduate Student

Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko,
Director

Sumy Educational Complex № 16
elenapoznyak05@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9154-944X

The problems of inclusive education in the education system have recently become especially relevant due to the increase in the number of students with disabilities and disabilities. Therefore, there is an urgent need to find optimal ways to build an educational route for students in these categories. Such an educational trajectory should include not only special conditions that meet the special educational needs of such students, but also be aimed at successful socialization.

The main tool for implementing an inclusive model of education is the creation of a quality inclusive educational environment, which includes accessibility, architectural accessibility, adapted educational program, the involvement of special educators and teaching assistants.

However, the mechanism for implementing this process is still ongoing and raises many questions and difficulties. That is why this question was chosen.

Research of modern scientific sources has the ambiguity of the current situation in the field of construction and implementation of an inclusive model in the education system and allowed us to suggest possible ways to solve these situations.

It is generalized that nowadays in Ukraine the support of inclusive practices is provided by the system of legislative acts with the declaration of rights and freedoms of children with special needs and mechanisms for their provision. At the same time, the process of harmonization of national legislation with international legislation on ensuring all conditions for successful inclusive education continues.

Purpose. In view of the above, we aim to clarify the specifics of the formation of an inclusive educational environment and identify its benefits for students with special educational needs. Achieving this goal requires determining the content and characteristics of an inclusive educational environment, as well as the state of research on this issue.

Methods – analysis and synthesis of scientific sources.

Results. In an inclusive educational environment, all children are able to succeed. Based on a comprehensive analysis of the literature on this issue, we present the following benefits for children with special educational needs:

in an inclusive environment, children with disabilities demonstrate a higher level of social interaction with other children who do not have such disabilities; in an inclusive educational environment, social competence is increased and the communication skills of children with excellent abilities are improved; children with special needs study according to a more complex and deeper curriculum, thanks to which the process of acquiring skills and abilities is more efficient and academic achievements are improved; the social perception of children with excellent abilities is strengthened due to the methods of teaching in inclusive schools, where it often takes place in the form of group work. Working in small groups, children learn to see a person, not his or her disability, and begin to realize that they have much in common with children with disabilities; friendly relationships between children with disabilities and others without such disabilities are usually more likely to develop in an inclusive environment. Research has shown that children in an inclusive setting have more secure and lasting relationships with friends than children in a segregated environment. This is especially true when children attend a local school in their area and have more opportunities to see friends after school (D. McGregor and Vogelsberg).

Key words: *special teacher, psychological and pedagogical diagnostics, development standards, adapted educational program, individualized education, legal support, activation of development.*

Вступ. На сучасному етапі гуманізації освіти, забезпечення необхідних умов для становлення особистості організація інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливостями розвитку є одним із пріоритетних завдань системи освіти України. У даному контексті організація інклюзивної освіти означає присутність в єдиному освітньому просторі учнів з різними освітніми потребами: різними можливостями в характері, темпі, повноті та глибині оволодіння навчальною інформацією.

Діти з особливостями психофізичного розвитку при цьому відчувають особливі складнощі, пов'язані з включенням їх в єдиний освітній процес.

У сучасному світі збільшується чисельність дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які відчувають труднощі в засвоєнні освітньої програми. Для них потрібне створення спеціальних умов навчання та виховання, і виникає необхідність комплексного супроводу таких дітей в умовах

освітніх закладів. Іншими словами, необхідне безбар'єрне освітнє середовище, яке б дозволило дітям з особливими освітніми потребами реалізувати повною мірою свої освітні потреби. У зв'язку із цим виникає необхідність створення інклюзивного освітнього простору для дітей з особливими освітніми потребами.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми. У новітній психолого-педагогічній науці та практиці поняття «освітнє середовище» широко використовується під час обговорення умов навчання та виховання. Дослідженню проблем освітнього середовища присвячені численні роботи вітчизняних та зарубіжних вчених.

Філософсько-методологічні аспекти інклюзивної освіти розглядаються в дослідженнях закордонних вчених. Крім того, дослідження вчених країн Європи та США ведуться у таких напрямках, як: порівняльний аналіз історичних та соціальних детермінант розвитку інклюзивних процесів у різних країнах, взаємодія та наступність загальної та спеціальної освіти, практика здійснення інклюзивної освіти на рівні дошкільної та шкільної освіти (Chernukha, Tokaruk, Vasylieva-Khalatnykova, 2019).

Таким чином, результати досліджень визначають різні шляхи, пов'язані з підвищенням кваліфікації практикуючих педагогів, які забезпечують ефективність роботи з різними категоріями дітей в умовах інклюзивної освіти за допомогою оволодіння знаннями про особливості їхньої особистості, когнітивних та емоційних процесів, навчальної діяльності.

Зазначимо, що включення дітей з особливими освітніми потребами до загального освітнього процесу супроводжується рядом складнощів, зумовлених: особливостями самих учнів цієї групи потреб; створенням адаптивного освітнього середовища, що враховує весь спектр різноманітності особливостей і специфіку освітніх потреб кожного учня, що передбачає підготовку всіх учасників освітнього простору до нових умов навчання, спілкування, взаємодії, професійної діяльності. Звідси однією з першочергових умов, що забезпечують якість інклюзивної освіти, є організація інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Інклюзивна освіта передбачає створення рівних можливостей для здобуття освіти всіх учнів без винятку, включення в освітній процес всіх дітей незалежно від походження, культури, статі, порушень розвитку. Таким чином, під інклюзивною освітою ми будемо розуміти включення

до загального освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити такі змістовні та організаційні підходи, способи, форми, що детермінують ефективність реалізації принципів інклюзивної освіти: індивідуальний навчальний план та індивідуальна освітня програма дитини з особливими освітніми потребами з оволодіння ними академічних та життєвих компетенцій; соціальна реабілітація дитини з особливими освітніми потребами в закладі освіти та поза нею; психолого-педагогічний та соціальний супровід дитини у процесі навчання та соціалізації; група супроводу дитини з особливими освітніми потребами (далі ООП); портфоліо учня з ООП; компетентність педагога в галузі загальної освіти з елементами спеціальної освіти, в галузі соціальної адаптації та реабілітації; підвищення кваліфікації педагогів закладів освіти у галузі інклюзивної освіти; засвоєння предметів освітньої програми в умовах інклюзивної освіти дітей з ООП відповідно до освітніх стандартів; супровід дитини з ООП асистентом у процесі навчання; адаптивне освітнє середовище: доступність класів та інших приміщень закладу освіти (усунення бар'єрів, забезпечення дружнього та гуманістичного середовища установи); портфоліо учня з ООП; корекційно-розвиваюче середовище навчання та соціалізації; згуртування дитячого колективу, розвиток навичок співпраці, взаємодії, взаємодопомоги; орієнтація виховної системи закладу освіти на формування та розвиток толерантного сприйняття та відносин учасників освітнього процесу (Палатна, 2019: 20–23).

2. Методологія та методи. Для створення спеціальних умов навчання та виховання виникає необхідність комплексного супроводу дітей з ООП в умовах освітніх інклюзивних закладів. Звідси – необхідне безбар'єрне освітнє середовище, яке б дозволило дітям з ООП реалізувати повною мірою свої освітні потреби.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття «бар'єри в інклюзивній освіті» розглядається в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Особливості психофізичного розвитку детермінують обмеження життєдіяльності (здатність до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності), тобто «неможливість виконувати повсякденну діяльність способом та в обсязі, звичайному для людини, що зводить бар'єр

у середовищі його проживання і ставить у невідповідне становище порівняно зі здоровим і призводить до соціальної недостатності» (Стрельникова, Єсіна, 2017: 233–241).

Ряд захворювань (нервово-психічні, ендокринні, онкологічні, ураження і захворювання очей і органів слуху, порушення опорно-рухової системи) роблять особливими поведінку дитини, її сприйняття, відносини з оточуючими та батьками, створюють певні бар'єри для дитини та її сім'ї.

Серед основних дослідники називають такі проблеми (бар'єри), з якими стикається сім'я з дитиною з особливостями психофізичного розвитку і сама дитина: соціальна, територіальна та економічна залежність інваліда від батьків та опікунів; при народженні дитини з особливостями психофізичного розвитку сім'я або розпадається, або посилено опікується дитиною, не даючи їй розвиватися; слабка професійна підготовка таких дітей; труднощі при пересуванні по місту (не передбачені умови для пересування в архітектурних спорудах, транспорті тощо), що призводить до ізоляції дитини з інвалідністю; сформованість негативної громадської думки щодо інвалідів та ін. (Чистякова, Семьгіна, 2020: 188–190).

Надалі ми використовуємо термін «бар'єри освіти». Це поняття є частиною соціальної моделі інвалідності, найважливішим поняттям того, що є основною причиною труднощів у навчанні та соціального відчуження учня з особливостями психофізіологічного розвитку.

Бар'єри на шляху отримання освіти та повноцінної участі в житті суспільства є частиною «архітектурного» оточення дитини (наприклад, фізична недоступність середовища, відсутність пандусів, підйомників, субтитрів у телепередачах та кінофільмах, звукових світлофорів на пішохідних переходах по дорозі до школи тощо), але, відповідно до соціальної моделі, це – «вторинні» бар'єри. Їх необхідно усувати, але без ліквідації першопричин, боротьба з такими бар'єрами обертається нескінченною боротьбою з наслідками.

Зазначимо, що бар'єри в освіті формуються в результаті взаємовідносин учнів та соціальних контекстів їх буття, соціальної політики, що проводиться в країні, наявних установ, культури, соціальних та економічних факторів, що впливають на життя людей у цьому суспільстві.

Розглянемо ресурсні бар'єри в освіті, що представляють недостатність матеріальних ресурсів та фінансових засобів для задоволення особливих освітніх потреб дітей в умовах інклюзивної освіти. Ресурсні

бар'єри перебувають у мисленні та дискримінаційних професійних установках співробітників та адміністрацій закладів освіти, у недостатності знань та відсутності ясної політики щодо інклюзії.

Більшість закладів загальної середньої освіти здатні подолати частину ресурсних бар'єрів самостійно, якщо не мати на увазі виключно матеріальні компоненти як основні бар'єри в розвитку інклюзії. Мінімізація таких бар'єрів на шляху освіти передбачає не тільки зміну фізичного середовища у напрямі більшого доступу та збільшення фінансування, а також зміну культури, політики та практики роботи в закладах освіти.

Для з'ясування сутності та взаємодії понять «освітнє середовище» та «освітній простір» необхідно передусім визначити сутність і взаємозалежність понять «середовище» та «простір». Стосовно поняття «освіта» слід зазначити, що сьогодні у науковій літературі є безліч визначень поняття «освіта», кожне з яких висвітлює окремий його аспект, що підтверджує складність та багатоаспектність феномену освіти. Аналіз наукової літератури з цього питання дозволяє зробити висновок, що освіта розглядається як:

- 1) педагогічний процес;
- 2) спеціально організоване передавання культурного досвіду;
- 3) результат засвоєння особистістю системи знань, умінь, навичок;
- 4) розвиток життєвого досвіду людини;
- 5) соціальний феномен;
- 6) цілісний феномен, що розвивається;
- 7) соціальна система;
- 8) система впливів й умов формування особистості;
- 9) система акумуляції ресурсів;
- 10) умови, фактори і відносини, що впливають на формування особистості;
- 11) соціальна організація;
- 12) соціальний процес;
- 13) соціокультурний інститут;
- 14) система взаємодії соціальних інститутів;
- 15) засіб навчання;
- 16) сфера життєдіяльності людини (Pereira, 2017).

На наш погляд, освіта є одночасно процесом (що передбачає сукупність впливів на особистість та її взаємодію з середовищем) та результатом засвоєння особистістю певної системи знань, умінь, навичок і морально-етичної культури.

Говорячи про інклюзію, слід зазначити, що ж таке інклюзивна освіта. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права

навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу. Розкриваючи зміст цього поняття, вчені наголошують на спільному перебуванні і навчанні осіб, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, з їхніми нормотиповими ровесниками. Тобто інклюзивну освіту можна розглядати як своєрідний процес розвитку загальної освіти, який дає змогу зробити доступною освіту для всіх. Сучасна інклюзивна освіта розвиває нову методологію, спрямовану на навчання дітей з різними освітніми потребами і можливостями та розробляє підходи до навчання і викладання, які будуть гнучкішими за попередні.

Проаналізувавши кожну із вищезазначених позицій, можна сформулювати мету інклюзії – передбачає повне залучення всіх учнів у всіх аспектах навчання і шкільного життя та полягає в тому, щоб кожний навчальний заклад заздалегідь був готовий прийняти дітей та молодь з особливими здібностями, особливими освітніми потребами. Для того, аби розв'язати це завдання, необхідні кардинальні зміни не лише у структурі наших шкіл, а й у свідомості педагогічних працівників та їхньому ставленні до вимог й потреб суспільства. Більшість навчальних закладів втілює ідею особистісно-орієнтованого підходу до освіти, за яким педагогічний колектив має спрямувати свої зусилля на задоволення потреб усіх школярів.

Залучення дає можливість малятам з вадами взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх. Інакше кажучи, діти-інваліди можуть отримувати такий соціальний досвід, як і їхні здорові товариші. Спілкування з інвалідами корисне і для звичайних дітей, їхніх сімей, учителів та місцевої громади (Палатна, 2019).

Освітнє середовище розглядається як підсистема соціокультурного середовища, що історично склалося, і одночасно як спеціально організовані педагогічні умови, в яких здійснюється розвиток особистості дитини. У цьому сенсі освітнє середовище цікаве своїм функціональним призначенням, з погляду якості наданих нею освітніх можливостей для ефективного саморозвитку її суб'єктів. У контексті розгляду проблем інклюзивної освіти поняття середовища набуває особливої актуальності. Це пов'язано з тим, що включення дитини з особливими освітніми потребами пред'являє нові вимоги до її організації. Зміна стосується технологічних,

організаційно-методичних, морально-психологічних та інших параметрів.

Перш ніж розробляти інклюзивне освітнє середовище, ми звернулися до поняття та сутності категорії «освітнє середовище».

Освітнє середовище – це система впливів та умов формування особистості; сукупність можливостей для її розвитку, що містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні. Категорії «освітнє середовище» пов'язує розуміння освіти як сфери соціального життя, а середовища як фактора освіти (Чистякова, Семьгіна, 2017).

Інклюзивне освітнє середовище – вид освітнього середовища, що забезпечує всім суб'єктам освітнього процесу можливості для ефективного саморозвитку. Передбачає вирішення проблеми освіти дітей з обмеженими можливостями за рахунок адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини, включаючи реформування освітнього процесу, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей та забезпечували, по можливості, повну участь дітей в освітньому процесі.

В основі організації інклюзивного освітнього середовища, на наш погляд, виступають такі принципи:

1. Раннє включення до інклюзивного середовища. Це забезпечує можливість абілітації, тобто початкового формування здібностей до соціальної взаємодії.

2. Корекційна допомога. Дитина з порушеннями розвитку має компенсаторні можливості, важливо їх «включити», спиратися на них у побудові освітньо-виховного процесу. Дитина, як правило, швидко адаптується до соціального середовища, проте воно вимагає організації простору і спеціального супроводу (що також виступає як умови, що враховують його особливі потреби).

3. Індивідуальна спрямованість освіти. Дитина з порушеннями може освоювати загальну освітню програму, що є важливою умовою її включення в життєдіяльність дитячого колективу. За необхідності розробляється індивідуальний освітній маршрут залежно від особливостей, глибини дефекту та можливостей дитини. Маршрут повинен бути гнучким, орієнтуватися на зону найближчого розвитку, передбачати формування мовленнєвих умінь, основних видів пізнавальної діяльності відповідно до віку, розвитку соціальних умінь.

4. Командний метод роботи. Фахівцям, педагогам, батькам необхідно працювати в тісному взаємозв'язку (за командним принципом), що передбачає спільну побу-

дову цілей і завдань діяльності щодо кожної дитини, спільне обговорення особливостей дитини, її можливостей, процесу її руху у розвитку та освоєнні соціально-педагогічного простору.

5. Активність батьків, їхня відповідальність за результати розвитку дитини. Батьки є повноправними членами команди, тому їм має бути надана можливість брати активну участь в обговоренні педагогічного процесу, його динаміки та корекції.

6. Пріоритет соціалізації як процесу результату інклюзії. Головним цільовим компонентом у роботі є формування соціальних умінь дитини, освоєння їм досвіду соціальних відносин. Дитина має навчитися брати активну участь у всіх видах діяльності дітей, не боятися виявляти себе, висловлювати свою думку, знайти собі друзів; розвиваючи міжособистісні стосунки, треба навчити інших дітей приймати себе такою, якою є. А це, у свою чергу, можливо за достатнього рівня особистісного та пізнавального розвитку дитини.

7. Розвиток позитивних міжособистісних відносин не є спонтанним процесом, це також є предметом спеціальної роботи педагогів.

8. Однією із системотворчих характеристик ефективного освітнього середовища виступає її безпека (фізична і психологічна). Психологічно безпечним середовищем можна вважати таке середовище, в якому більшість учасників мають позитивне відношення до нього; високі показники індексу задоволеності взаємодією та захищеністю від психологічного насильства (Стрельнікова, Єсіна, 2019).

Просторово-предметний компонент включає: матеріальні можливості закладу – доступна (безбар'єрна) архітектурно-просторова організація; забезпеченість сучасними засобами та системами, що відповідають освітнім потребам дітей).

Для безперешкодного пересування у просторі дітей зі знизеним зором необхідні прикордонні лінії, окантовки червоного кольору на дверях, столах, посібниках, розмітки у фізкультурному та музичному залах.

Для пересування сходами можна запропонувати таке оформлення сходинок: на сходинках гумові вставки, які сигналізують сліпим дітям про край щаблі, на сусідньому малюнку забарвлення перил + жовта смуга на сходинках для дітей, що слабо бачать.

Враховуючи особливості просторового орієнтування дітей, підвищену травматичність, необхідно модернізувати меблі: зрізати кути столів і ліжок.

Для дитини з обмеженням рухової та зорової функцій столи оснащуються

спеціальними бортиками, що не дозволяють предметам скочуватися. А для дитини з проблемами опорно-рухової системи необхідний спеціальний стіл-стілець.

Беручи до уваги труднощі в освоєнні навичок орієнтування слабкозорої дитини, необхідно забезпечити її тростиною і навчати прийомам пересування з її допомогою, починаючи з дошкільного віку.

Одним із параметрів безбар'єрного середовища є технічне забезпечення освітнього процесу. Для різних категорій дітей застосовуються спеціальні технічні засоби – наприклад, для дітей з порушеним слухом характеристики безбар'єрного середовища визначаються наявністю індивідуальних слухових апаратів (або кохлеарних імплантів), FM-систем, а також впровадженням комп'ютерних технологій у навчальний процес, що полегшує освоєння освітньої програми.

Для дітей з порушенням зору створено підвищену освітленість (не менше 1000 люкс) або місцеве освітлення не менше 400-500 люкс. Групи та кабінети оснащені допоміжними засобами корекції: підставки для дітей з косоокістю, конторки – робоче поле під кутом 45 С, лупи для збільшення зображень, екрани з підсвічуванням.

Для розвитку тактильного сприйняття і підготовки руки слабкозорої дитини до читання використовувати тактильні книги, навчальні матеріали з використанням шрифта Брайля. Для прослуховування аудіоказок пропонувати аудіоплеєри, переносні колонки.

Змістовно-методичний компонент включає в себе адаптований індивідуальний маршрут розвитку дитини, варіативність і гнучкість освітніх методик, форм і засобів;

Комунікативно-організаційний компонент – це особистісна та професійна готовність педагогів до роботи у змішаній (інтегрованій) групі, сприятливий психологічний клімат у колективі, управління командною діяльністю фахівців.

Організоване таким чином інклюзивне освітнє середовище працює за умов:

1. Комплексного та багаторівневого супроводу учасників освітнього процесу: педагога (науковий керівник, адміністрація), навчання дітей (дефектолог, психолог, батьки) та соціалізації дітей (психолог, батьки, волонтери).

Види (напрями) комплексного супроводу:

- профілактика;
- діагностика (індивідуальна та групова (скринінг));
- консультування (індивідуальне та групове);

- розвиваюча робота (індивідуальна та групова);
- корекційна робота (індивідуальна та групова);
- психологічна освіта та освіта (підвищення психолого-педагогічної компетентності адміністрації, педагогів, батьків).

В основі підтримки лежить метод комплексного супроводу, що реалізує чотири функції: діагностика проблем, що виникають у дитини; пошук інформації про сутність проблеми та способи її вирішення; консультація на етапі прийняття рішення та вироблення плану вирішення проблеми; допомога на етапі реалізації вирішення проблеми.

2. Наступності дошкільної та шкільної освіти на рівні дидактичних технологій, освітніх програм, виховного простору установ.

Створення гнучкої та варіативної організаційно-методичної системи, адекватної освітнім потребам дітей з різними можливостями, забезпечується наступністю систем дошкільної та шкільної освіти. При цьому спільна діяльність спеціалістів дитячого садка та школи здійснюється як співпраця щодо вироблення спільних рішень у сфері створення педагогічних умов інклюзії. Такий підхід дозволяє встановити особливий взаємозв'язок між дитячим садком і початковою школою, між вихователями і батьками. Відмінною рисою подібного роду взаємозв'язку є прагнення педагогів і батьків до створення в різні вікові періоди розвитку дитини з ОВЗ такого освітнього середовища, яке б стимулювало прогресивний хід його виховання та навчання без дублювання та прогалин у змісті матеріалу (Chernukha, Tokaruk, Vasylieva-Khalatnykova, 2019).

3. Результати та дискусії. Узагальнюючи роботу в даному напрямку, ми відзначаємо, що інклюзивне освітнє середовище, створене з урахуванням перелічених вище принципів, структури та умов її організації, сприяє стимулюванню розвитку самостійності, ініціативності та активності дитини з ОВЗ, забезпечує різним дітям доступ до розвитку своїх можливостей з урахуванням особливих освітніх потреб і є ефективним умовою реалізації інклюзивного освітнього процесу.

Таким чином, інклюзивне освітнє середовище характеризується системою ціннісного ставлення до навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, сукупністю ресурсів (засобів, внутрішніх та зовнішніх умов) їхньої життєдіяльності в масових загальноосвітніх установах та спрямованістю на індивідуальні освітні стратегії учнів. Вона служить реалізації права кожної

дитини на освіту, що відповідає її потребам і можливостям, незалежно від тяжкості порушення психофізичного розвитку, здатності до засвоєння ценового рівня освіти та виду навчального закладу.

Умовами успішного функціонування інклюзивного освітнього середовища є п'ять таких позицій:

1. Необхідні взаємні зусилля з боку особливої дитини та групи по взаємним змінам та зближенню в процесі спільного життя, діяльності, освіти.

2. Інклюзія передбачає певні вимоги до просторової рівності, в яку включається дитина з особливими освітніми потребами: не будь-яка спільнота готова та здатна до соціальної відповідальності за результат інклюзії.

3. Установа, в якій навчаються діти з особливими освітніми потребами, повинна піклуватися про створення умов для інклюзії, соціальної інтеграції своїх вихованців у різні сфери життя – дозвілля, правові, освітні та інші.

4. Успішність інклюзії у певних соціальних спільнотах залежить від їхньої здатності вибудовувати відповідну соціальну мережу.

5. Соціальне зближення дитини з особливими освітніми потребами та звичайних дітей не означає нехтування індивідуальними, сутнісними особливостями учасників процесу інклюзії. Тут важливо збереження своєрідності, унікальності, відмінності кожного (Chernukha, Tokaruk, Vasylieva-Khalatnykova, 2019).

Для забезпечення якісного інклюзивного освітнього середовища необхідні такі складові частини:

- кадрові: учитель-дефектолог, педагог-психолог, учитель-логопед, соціальний педагог, вчителі-предметники;

- матеріально-технічні: кабінети початкових класів укомплектовані обладнанням згідно із сучасними вимогами, є кабінет соціально-психологічної служби, кабінет для вчителя-логопеда, педагога-психолога, соціального педагога;

- нормативні: посадові інструкції педагогічного колективу (вчителя-логопеда, педагога-дефектолога, педагога-психолога, соціального педагога, вчителя-предметника), положення про ПМПК та ін.

- навчально-методичні: навчальні та наочні посібники для організації освіти; навчально-методична література з корекційної педагогіки, психології та виховання, яка є в бібліотечному фонді школи.

Серед першочергових кроків у напрямку створення інклюзивного середовища вбачаються такі: відмовитись від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний

процес; сформувати в школі атмосферу, основу на ідеях інклюзії; розбудувати школу як громаду; зосереджуватися на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювати віру в свої сили кожному члену шкільного колективу. Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей;
- адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини в процесі навчання у класі;
- використання різних варіантів об'єднання дітей у групи;
- налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу;
- використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини.

Дійшли висновку, що головними компонентами інклюзивного освітнього середовища є (рис. 1):

Мета цього середовища — орієнтуватися на розвиток особистості та відповідати запитам соціального оточення і сподіванням людини.

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме низку таких ознак:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно

пересуватися під час групових та індивідуальних занять;

- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;

– створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату.

Висновки. Інклюзивний навчальний заклад, який керується цими принципами, повинен визнавати і враховувати різні потреби учнів, коригувати відповідно до індивідуальних особливостей і темпу навчання дітей із вадами здоров'я навчальні плани, програми, методи та способи навчання, а також забезпечувати якісну освіту для всіх, розробляючи дидактично-методичне забезпечення й організовуючи відповідні заходи, виробляючи нові стратегії викладання, використовуючи ресурси та партнерські зв'язки громад, де проживають учні.

Складовими частинами моделі інклюзивної освіти є: командний підхід до організації й проведення інклюзивного виду навчання, задоволення індивідуальних потреб всіх дітей, співпраця з батьками та громадськістю. Зважаючи на недостатність наукових досліджень інклюзивної моделі освіти та необхідність подальших напрацювань у цій галузі, ще не час категорично заявляти про теоретичну обґрунтованість інклюзивної моделі навчання, однак у сучасних наукових працях просліджується тенденція до її підтримання і визнання. Інклюзивна модель має свої переваги та недоліки, про

Рис. 1. Структура інклюзивного середовища

які слід знати і враховувати в процесі її запровадження в сучасну освітню систему.

Присутність у класі дітей з особливими потребами не впливає на рівень академічних знань здорових дітей. Дана ситуація, навпаки покращує стан викладання того чи іншого предмета. Це відбувається за рахунок використання вчителем різних методів та технологій навчання, які роблять навчально-виховний процес цікавим, насиченим, доступним дитячому сприйманню. Інклюзивне середовище вимагає присутності на уроці вчителя та асистента вчителя. Останній, беручи активну участь в освітньому процесі, може надавати допомогу у навчанні усім учням.

В інклюзивному середовищі учні з особливими освітніми потребами мають можливість добре адаптуватися до життя в повноцінному суспільстві, розвинути комунікативні навички, елементарні соціальні вміння. Та це все не одразу. Тут потрібний розумно визначений темп розвитку. Діти, які надають допомогу дітям з особливими освітніми потребами, мають змогу навчатися та виховуватися за принципом «рівний-рівному». Такий спосіб взаємодії допомагає здоровим дітям підвищити самооцінку, відчувати свою корисність для суспільства, навчитися товаришувати по-справжньому.

Педагоги, які працюють в інклюзивному середовищі, теж отримують певну користь. Зокрема, робота з дітьми з особливими освітніми потребами (а ще коли вона успішно розвивається) надає неабиякого стимулу до саморозвитку, до самовдосконалення, до підвищення своєї педагогічної майстерності.

Аргументи щодо впровадження та практикування інклюзивної освіти беззаперечні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chernukha N.M., Tokaruk L.S., Vasylieva-Khalatnykova M.O. Inclusive education: international experience and Ukrainian realities. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 11(3). P. 153–156.

2. Pereira, R. B. Towards inclusive occupational therapy: Introducing the CORE approach for inclusive and occupation-focused practice. *Australian Occupational Therapy Journal*. 2017. № 64. P. 429–435. doi:10.1111/1440-1630.12394.

3. Палатна, Д. Інклюзивне середовище: формування інтегрованого поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Соціальна робота»*. 2019. № 5(1). С. 20–23.

4. Стрельникова О.О., Єсіна Н.О. Поняття та сутність соціальної інклюзії в соціальній роботі. *Сучасне суспільство*. 2019. № 1(17). С. 233–241.

5. Чистякова А.А., Семьгіна Т.В. Социальная интеграция ребенка с синдромом Дауна путем включения его в инклюзивное спортивное пространство. *Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы*. Минск : ИПЧУП «ДОНАРИТ», 2020. С. 188–190.

REFERENCES

1. Chernukha, N. M., Tokaruk, L. S., Vasylieva-Khalatnykova, M.O. (2019). Inclusive education: international experience and Ukrainian realities. *Інноваційна педагогіка*, 11(3), 153-156.

2. Pereira, R. B. (2017). Towards inclusive occupational therapy: Introducing the CORE approach for inclusive and occupation-focused practice. *Australian Occupational Therapy Journal*, 64, 429-435. doi:10.1111/1440-1630.12394

3. Palatna, D. (2019) Inklyuzyvne seredovyshe: formuvannya intehrovanooho ponyattya. [Inclusive environment: the formation of an integrated concept.] *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya «Sotsial'na robota»*. 5(1), p. 20-23. [in Ukrainian].

4. Strel'nikova, O. O., Yesina, N. O. (2019). Ponyattya ta sutnist' sotsial'noyi inklyuziyi v sotsial'niy roboti. [The concept and essence of social inclusion in social work. *Suchasne suspil'stvo*]. 1(17), P. 233–241. [in Ukrainian].

5. Chistyakova, A. A., Semygina, T. V.(2020). Sotsial'naya integratsiya rebenka s sindromom Dauna putem vklyucheniya yego v inklyuzivnoye sportivnoye prostranstvo. *Problemy sotsial'no-orientirovannogo innovatsionnogo razvitiya belorusskogo obshchestva i profsoyuzy*. [Social integration of a child with Down syndrome by including him in an inclusive sports space. *Problems of socially-oriented innovative development of the Belarusian society and trade unions*.] Minsk: IPCHUP «DONARIT», p. 188-190. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 02.02.2022.

The article was received 02 February 2022.